

- [14] ROBERTSON, J.: The challenge for new economics. = The new economics of information. London, New Economics Foundation, 1989. p. 52.
- [15] WOOD, F.: Id. mű. p. 81.
- [16] WIGGANS, R.: European expert meeting on welfare state developments and the new technologies. Bécs, European Centre, 1985. p. 24.
- [17] L.: WOOD, F.: Id. mű., ALLEN, K. B.: A national strategy for the information age. = Information Management Review, 4. köt. 4. sz. 1989. p. 17–27.
- GRAY, J.: National information policies: problems progress. London, Mansell, 1988.
- [18] SHATTUCK, J.– SPENCE, M. M.: The dangers of information control. = Forester, T. (ed.): Computers in the human context. Oxford, Blackwell, 1989. p. 451–461.
- [19] National Economic and Social Council. Information for policy. Dublin, NES, 1985. p. 4.
- [20] HALAL, W. E.: The new capitalism. = Computers in the human context. Id. mű. p. 427–437.
- [21] Ugyanott, p. 435.
- [22] HARRIS, K.: Online and social development: the importance of co-operation among agencies, sectors and cultures. = First East-West Online Information Meeting. (Id. mű.)
- [23] MURDOCK, G.: Id. mű. 1986. p. 83.
- [24] GRAY, J.: Id. mű. 1988. p. 52.
- [25] SERVAES, J.: Development theory and communication policy: power to the people! = European Journal of Communication, 1986. 1. sz. p. 215.
- [26] HARRIS, K.: Information technology in the UK community and voluntary sector: a review and outlook. = Towards the 21st century: challenges for the voluntary sector. Proceedings of the 1990 Conference of the Association of Voluntary Action Scholars. London, AVAS, 1990.
- [27] WATERMAN, P.: Reconceptualizing the democratization of international communication. = International Social Science Journal, 1990. p. 77–91.
- GOLDHARBER, M.: Creating a worker's culture in the third world. = Media Development, 34. köt. 4. sz. 1987. p. 9–11.
- [28] MATTA, K. F.– BOUTROS, N. E.: Barriers to electronic mail systems in developing countries. = The Information Society, 1989. 6. sz. p. 59–68.
- [29] LANE, G.: Communications for progress: a guide to international email. London, CIIR, 1990.
- [30] MAHON, B.: A two speed Europe? = Information World Review, 1990. 49. sz. p. 26.
- [31] TARJANNE, P.: Open frameworks for telecommunications in the 90s: access to networks and markets. Genf, International Telecommunication Union, 1990. p. 3.
- [32] HILLS, J.: Issues in telecommunications policy: a review. = Oxford Surveys in Information Technology, 1987. 4. sz. p. 94.
- [33] MURPHY, B.: The world wired up: unscrambling the new communications puzzle. London, Comedia, 1983. p. 145.
- /HARRIS, K.: Who pays the piper? Alternatives to the state and commodity models of information policy. = International Forum on Information and Documentation, 17. köt. 1. sz. 1992. p. 3–7./

(Trébits Gyuláné)

ALEPH – izraeli tudományos könyvtári hálózat: a hálózatépítés előzményei, fejlődése és jelentősége egy kis országban

TÖRTÉNET, FELÉPÍTÉS, KIALAKULÁS

Az izraeli hálózatépítés kezdetei és fejlődése

Izraelben a jeruzsálemi Héber Egyetem központi könyvtára (Jewish National and University Library = JNUL) látja el hagyományosan a nemzeti könyvtár szerepét. Így van ez azóta is, hogy a könyvtár társadalom- és természettudományi gyűjteménye külön könyvtárpépületbe költözött. Annak ellenére, hogy az egyetemi könyvtár a nemzeti könyvtár feladatait (kötelesepéldány-gyűjtés, hebraikák és judaikák gyűjtése stb.) is ellátja, működtetéséről egyedül a Héber Egyetem gondoskodik.

1968 óta az összes izraeli egyetemi könyvtár beszerzési költségkerete együttesen megegyezik egy nagyobb amerikai egyetemi könyvtár pénzügyi keretével. Másik izraeli sajátosság, hogy az egyetemi könyvtárak egyúttal a közművelődési könyvtárak szerepét is betöltik, és ezáltal az ország legnagyobb információs bázisát is képezik. Ennek ellenére a könyvtárak közötti együttműködés ötlete a könyvtárak

közösségén kívülről származik. PI. a folyóiratok országos katalógusának elkészítését az UNESCO kezdeményezte, a könyvtárközi kölcsönzés megindulása és viszonylag aktív működése pedig a Pénzügyminisztérium közbelépésének eredménye.

Az izraeli könyvtárak együttműködésére irányuló első komolyabb kísérlet a 70-es évek elején volt, amikor a JNUL pénztámogatást kapott az államtól számítógépes katalógus létrehozására. Félmillió dollárnyi befektetés után a projektet életképtelennek nyilvánították, és abbahagyták. Az első valóban sikeres kísérletet ismét a könyvtárakon kívülről kezdeményezték. Az országos katalógizálási központ létrehozta a MARCIS-t, a MARC izraeli változatát. A fejlesztés kutatási fázisának pénzfedezetét részben az ország egyetemei biztosították.

Az abban az időben Izraelben uralkodó kommunikációs problémák miatt a MARCIS kötegelt üzemmódban üzemelő rendszer volt. Ezzel a Haifai Egyetem könyvtárának új, angol nyelvű beszerzéseit kb. 75%-ban géppel dolgozták fel. A MARCIS rendelkezett a különböző könyvtárak igényeinek kielégítésé-

hez szükséges rugalmassággal és alkalmazkodóképességgel. A program felfüggesztésében nagy valószínűséggel közrejátszott a kétnyelvűség jogos igénye is. Bár valamennyi izraeli könyvtár egyetértett a rendszer hasznosságában, a költségek növekedését nem követte a támogatás növekedése, így a MARCIS használatát 1980-ban megszüntették.

Ezt az első, sikertelen támogatási kísérletet követte az Alapítványi Bizottság könyvtári albizottságának létrehozása. A bizottság feladata az volt, hogy az állami támogatást egyenlő mértékben ossza fel az egyetemek között. A könyvtári albizottság – egyik legnagyobb tetteként – létrehozta az egy bibliográfiai központra alapozott országos egyetemi könyvtári hálózatot. Ekkor a négy egyetemi könyvtárat magában foglaló munkacsoportnak az volt a feladata, hogy felállítsa az Országos Bibliográfiai Központot. Véleményük szerint a központ létrehozásához egy, az egyetemektől független személy vagy ügynökség ajánlatát kell figyelembe venni.

Az előzetes versenytárgyalások után a bizottság az IBM-et bízta meg egy ajánlat kidolgozásával. Az IBM a magasan centralizált bibliográfiai központ működését az IBM saját DOBIS szoftverjére kívánta alapozni. Az izraeli könyvtárak az IBM-ajánlatot mérsékelt lelkesedéssel fogadták, és több kifogást emeltek:

- ▶ a programot inkább számítógépes, mint könyvtári szakemberek készítették;
- ▶ nem voltak nyilvánvalók a kézi és számítógépes rendszerek közötti költségkülönbségek, illetve az egyetemek szükségleteinek és a könyvtárosok igényeinek teljesítése;
- ▶ az ajánlat nem szögezte le, hogy a bibliográfiai központ munkatársai a könyvtárosokkal egyetértésben szolgáltatást nyújtanak, és nem feltételeket diktálnak a hálózat tagjainak.

Időközben (1981-ben) gazdasági okokból a Héber Egyetem 23 tanszéki könyvtára egy bölcsészeti és társadalomtudományi könyvtárban egyesült, és a Mount Scopusra költözött. Az egyesíteni kívánt állomány ekkorra már a 23 könyvtár 400 000 kötetének különböző rendszerű katalógusokban és különböző raktározási rendszerben tartott 220 000 rekordja volt. Ezt a hatalmas feladatot csak automatizált rendszerrel lehetett megoldani, ezért olyan készterméket kezdtek keresni a szoftverpiacon, amellyel a munka elvégezhető.

Mivel ilyet nem találtak, elhatározták a helyszíni fejlesztést. Az egyik első megoldandó feladat a kettős (héber és latin) karakterkészlet és a kétirányú írás problémája volt. A könyvtárosokat is foglalkoztató fejlesztőcsoport felhasználta a DOBIS kipróbálásakor szerzett tapasztalatokat. A munkát CDC számítógépen végezték. Az 1980–81-re kifejlesztett termék, az ALEPH (*Automated Library Expandable Program Hebrew University of Jerusalem*) olyan online, valós idejű könyvtári rendszer, amellyel katalogizálás, az authority file (besorolási adattár) kezelése és karbantartása, valamint kölcsönzés egyaránt végezhető.

Az ALEPH-et először az 1980–81-es tanévben helyezték üzembe a 100 000 kötetet tartalmazó társadalomtudományi könyvtárban: 3 terminál állt az olvasók rendelkezésére. A következő tanévben, a 23 tanszéki könyvtár összevonása után, már 16 terminálon kereshettek az olvasók. Ebben az új könyvtárban már egyáltalán nem volt cédulakatalógus, csak az online katalógus, valamint szerző és cím szerint rendezett rekordokat tartalmazó kinyomtatott tőpéldány. 1984-től a természettudományi könyvtár a maga 70 000 kötetével szintén áttért az automatizált könyvtári rendszer használatára. Ebben a könyvtárban a számítógépes katalógussal párhuzamosan még két évig használták a cédulakatalógust. Ugyanakkor a JNUL is csatlakozott az egyre növekvő hálózathoz, amelyben már az izraeli könyvtárak 70 000 folyóirata (union list) is kereshető volt. Egyúttal elvetették az Országos Bibliográfiai Központ létrehozásának tervét mint túl drága és problematikus megoldást.

Az ALEPH a mai napig a Héber Egyetem kötelékébe tartozó ALEPH–Yissum cég tulajdona. A fejlesztéseket és a pénzügyi vonalat az ALEPH kormányzótanácsa (SCONUL) felügyeli, melynek tagjai néhány részt vevő egyetem könyvtárának és számítóközpontjának igazgatói, valamint megfigyelőként a többi egyetem képviselői. A fejlesztésekkel kapcsolatos részletes döntéseket a SCONUL hozza. Ilyen döntés volt például, amikor 1982–83-ban áttértek a hálózati működést jobban támogató VAX számítógépekre, vagy például az, hogy Izrael bibliográfiai hálózata decentralizált maradjon.

Az ALEPH felépítése

Kis országok információs hálózatának felépítése három módon lehetséges:

1. Másutt kifejlesztett technológia kis változtatásokkal történő alkalmazása a helyi viszonyokra;
2. Külföldi fejlesztésű technológián alapuló helyi rendszer kifejlesztése;
3. Kis ország speciális információs szükségletére és helyi műszaki viszonyaira szabott technológia kifejlesztése.

Izraelben a harmadik változatot választották annak ellenére, hogy fennállt annak a veszélye, hogy valahol már megoldott problémákat esetleg újra meg kell oldani. A rendszert eredetileg CDC számítógépre tervezték, és egyidejűleg megalkották az ISRANET nevű hálózatot, amely a TELENET izraeli változata.

A központi számítógépre csatlakozott helyi könyvtárak a Héber Egyetem adatbázisát alapként használhatták a bibliográfiai leírások készítésekor, csak a saját állományadataikat kell beírniuk. Az állam pénzügyi támogatást ígért azoknak a könyvtáraknak, amelyek az ALEPH-et használják.

A későbbiekben műszaki problémák mutatkoztak a központi számítógép elérhetőségével, és könyvtáros-szakmai problémák a közösen épített adatbázis iránti felelősséggel kapcsolatban. E problémák megoldását megcélozva a teljes programot átirították a VMS operációs rendszer alatt működő VAX

gépekre (VAX 700 szupermini). A gépválasztásban a VAX gépek elterjedtsége, megbízhatósága és választéka volt a döntő szempont. Több oldalról megvizsgálva a választást, azt is bebizonyították, hogy a VAX ideális gépcsalád kis országok információs hálózatának kiépítéséhez. Ugyanis egy adatbázis egyidejűleg két gépen is használható, így a bővítés során nagy gép vásárlása helyett elegendő egy újabb kis gép hozzákapszolása a rendszerhez.

Mivel az ALEPH képes decentralizált rendszerben való működésre, ezért 1984-ben elkezdtek a feladatok felosztását, és a meglévő adatbázis szétbontását, megengedve ezzel az egyes könyvtáraknak saját gépen saját adatbázisok szervezését. Ezáltal a folyamatos munkához szükséges távközlési költségek nagy része megtakarítható. A már teljes egészében automatizált, folyóiratokat nyilvántartó központi katalógust érintetlenül hagyták. Annak ellenére, hogy az ALEPH-ben a katalogizálás nem MARC-formátumban történik, lehetőséget teremtettek a MARC-formátumú rekordok áttöltésére és konvertálására is.

A programban részt vevő intézményeket az állam pénzügyileg akkor támogatta, ha: (1) az egyetemi könyvtár az ALEPH könyvtári szoftvert és a maximális együttműködést biztosító konfigurációt vásárolja, (2) a szoftvert az ALEPH–Yissum fejleszti és karbantartja. Ennek viszonzásaképpen a szoftvert csökkentett áron szerezhetik be. A rendszer telepítéséhez szükséges beszerzések támogatására külön alapítványt hoztak létre.

Az ALEPH formátuma

A héber katalogizálási problémák miatt az ALEPH, és így az izraeli egyetemi könyvtárak nem MARC katalogizálási formátumot választottak. Ennek ellenére a rendszer alkalmas arra, hogy a betöltött MARC-formátumú rekordokat a saját formátumára konvertálja, s így bocsássa a felhasználók rendelkezésére. Ezenkívül a MARC-mezők használhatók az ALEPH-ben is. A formátumok és mezők használata teljes egészében a felhasználótól függ, minden könyvtár saját maga dönthet arról, hogy részben vagy teljes egészében használja ki a rendszer adta lehetőségeket. Annak ellenére, hogy a rendszer nagyon rugalmas az adatmezők számával és tartalmával kapcsolatban, az izraeli könyvtárak egyezsége jutottak a mezők szabványosításával kapcsolatban. Ez tette lehetővé később a könyvtárak közötti adatcserét. Az adatmezők elnevezései "mnemonikusak", ezáltal könnyen megjegyezhetők.

A rendszer a felhasználó döntésétől teszi függővé azt is, hogy az egyes adatmezőknek csak az információközlés legyen a célja, vagy a besorolási adattár részeként a visszakeresésnél is használni lehessen.

A katalogizálási művelet – a feldolgozást végző munkatársak egyéni igényeinek megfelelően – űrlapokon vagy szabad formátumban egyaránt végezhető. Különböző szabályok megjegyzésére nincs szükség, mivel az adatfelvételekhez jól használhatók a magyarázó (HELP) képernyők.

Nemcsak a katalogizálási, hanem a keresési formátumok, illetve a keresőkérdések is szabadon megválaszthatók a könyvtár és használói igényei szerint. A hagyományos, mező szerinti keresési műveleteket (szerző vagy cím, vagy ETO-szám szerint) jól kiegészíti az irányított keresést könnyebbé tevő ún. CCL (European Common Command Language) keresési nyelv.

BESOROLÁSI ADATOK EGYSÉGESÍTÉSE*, NEM LATIN BETŰS ÍRÁSMÓDOK, KÖVETKEZTETÉSEK

Besorolási adatok egységesítése az ALEPH-ben

Besorolási adattár bármelyik és valamennyi adatelemből építhető. Segítségével keresztutalások készíthetők, az adatelemek tömegesen javíthatók, törölhetők vagy kicserélhetők a hozzájuk tartozó rekordokban.

Jelenleg a rendszer nem teszi lehetővé a teljes hálózat szintjén a besorolási adatok egységesítését. Az egyes könyvtárakban azonban szorosan hozzákapszolja a besorolási adattárakat a bibliográfiai rekordokhoz, ezáltal lehetővé teszi a figyelt adatelemek tökéletes és automatikus bibliográfiai ellenőrzését. A hálózatszintű ellenőrzés fő akadálya az, hogy rendkívül nehéz egyeztetni a könyvtári szokásokat, valamint azt eldönteni, hogy ki végezze az egész hálózatra kiterjedő minőség-ellenőrzést.

Az adatelemek a használt karakterkészlettel (héber vagy latin) függetlenül egymáshoz rendelhetők.

Nem latin betűs írásmódok

Az automatikus feldolgozás bevezetése előtt az izraeli könyvtárak külön katalógusokban tartották nyilván a héber és latin betűkkel írott dokumentumokat. Az 1985. évi lezárásig a JNUL öt különböző katalógust tartott fenn: latin, héber, arab, cirill és jiddis betűkészlettel írottakat. (Ennek a helyzetnek főleg a transliteráció kiforratlansága volt az okozója.) Az automatizálás tervezésekor tehát nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy a rendszerben egyaránt használni lehessen mind a latin, mind a héber karaktereket. A héber és jiddis írás sajátosságai miatt a rendszert tovább finomították.

Bár a 128 karakteres ASCII-kóddal sok feladat megoldható, a 256 karakteres kiterjesztett MARC-készlettel lehetővé tudták tenni a különböző, latin betűs, de az alapkészlettel eltérő betűket használó nyelvek szükségletei szerinti karakterek kezelését is. Mivel azonban ennyi karakter nem volt kezelhető a hagyományos terminálokkal, speciális terminálokra is szükség volt. A problémát chipek beépítésével oldották meg. Jelenleg az átlagos izraeli könyvtárak termináljain a héber és a latin betűkkel egyaránt lehet írni. Egy mező egyidejűleg a következő betűválogatásokat tartalmazhatja:

* Authority control.

- ▶ héber,
- ▶ héber és nagy latin betű,
- ▶ kis vagy nagy latin betű.

A karakterkészleteket a felhasználó egy parancs segítségével önmaga tudja változtatni. A fenti karaktereken kívül lehetséges arab, cirill és egyéb karakterek használata is.

Következtetések

Egy új, nem MARC-formátumú rekordokat tartalmazó automatizált rendszer izraeli bevezetése messzemenő következményekkel járt. A döntés pozitív oldala az volt, hogy az egyetemi könyvtárak önállóan dönthettek a saját egyedi igényeiknek leginkább megfelelő formátumok kialakításáról. Másrészt viszont ezáltal az izraeli könyvtárak részben elszakadtak a bibliográfiai rekordoknak a más országok hálózataiban már megszokott nemzetközi cseréjétől.

Ezentúl azonban – bár lassabban, mint pl. az amerikai RLIN rendszerben – az egyik könyvtár mun-

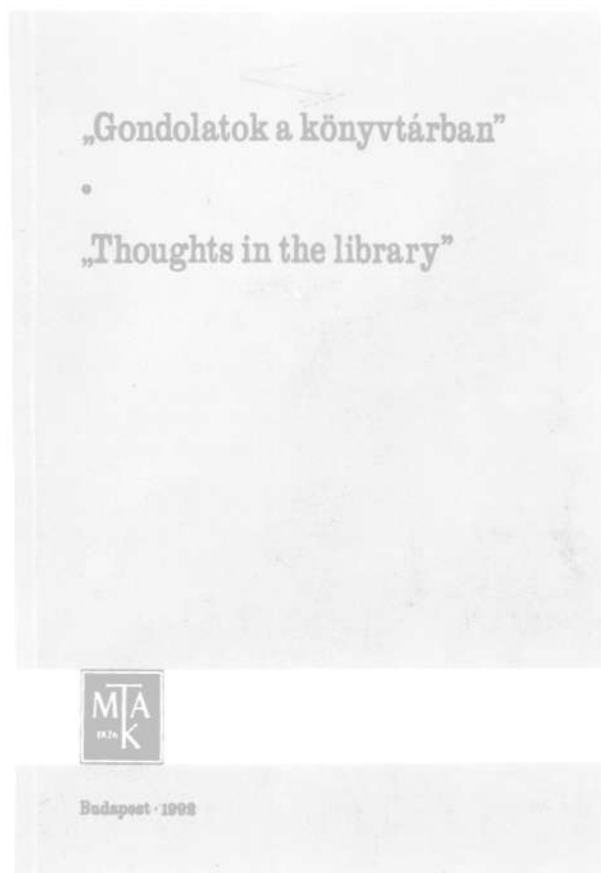
katársa teljesen szabadon kereshet egy másik könyvtár katalógusában, az ott talált rekordot pedig szükség esetén átmásolhatja a saját rekordjai közé. A hálózat felépítése azt is lehetővé teszi, hogy az olvasó számára ne legyen észrevehető, hogy éppen melyik könyvtárban keres. A rendszernek ezek a tulajdonságai mérhető mennyiségi növekedést eredményeztek a katalógizálásban, ezáltal a hálózat kihasználtsága nemcsak a keresési, hanem a feldolgozási funkcióban is megmutatkozott.

Végeredményben az ALEPH bevezetése egy olyan kis országban, mint Izrael, azt bizonyította, hogy minden országnak a saját igényeinek és lehetőségeinek megfelelően kell megválasztania információs hálózatát.

/LAZINGER, S. S.: ALEPH: Israel's research library network: background, evolution, and implications for networking in a small country. = Information Technology and Libraries, 10. köt. 4. sz. 1991. p. 275–291./

(Frank Róza)

Gondolatok az emberről, a könyvről és a könyvtárról

Gondolatok a könyvtárban = Thoughts in the library / Szerk. Domsa Károlyné, Fekete Géza, Kovács Mária. – Bp.: MTA Könyvtár, 1992. – 195 p. 5t. – (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei; Ú.S. 30./105/.) Bibliogr.: p. 13–28, 65–72.
ISSN 0133-8862
ISBN 963 7302 82 4

A kiadvány fedőlapján a már szinte cégérré vált Vörösmarty-verscím, a "Gondolatok a könyvtárban" még nem szólított meg. De az Akadémiai Könyvtár (MTAK) közleményeinek jól ismert barna fedele mindig takar számomra valami érdekeset, így hát továbblapoztam. A címlap, a címléírásnak ez a legfontosabb forrása, még mindig nem árul el semmit. Itt valami meglepetés készül. A verzón jól ismert nevek: Domsa Károlyné, Fekete Géza, Kovács Mária, akiknek gondos és invenciós szerkesztési munkáját egyébként az egész kötet dicséri. A könyv csak a hetedik számozatlan oldalon leplezi le magát. Hát ez egy Rózsa György-élmélyné! Egyszerre két élmény. Az első: a kiadvány szemérmes és az ünnepeket jellemző egybevágó tartózkodása attól, hogy nyomban kitárulkozzék, a második: ó, hogy mennyire megöregedtünk! Gyuri hetvenéves? Örültem is a könyvnek, hiszen jó ismerősök írták egy jó barát tiszteletére.

Az ember

Örültem azért is, mert feltámad egy itthon átmene-tilen elfeledett műfaj, amely a mai rohanó és kegyetlen világban igencsak felélesztésre szorul. Az